

РЕЦЕНЗИЯ

От: Проф. Тодорка Игнатова Костадинова, д. и., Медицински университет – Варна, професор във Факултет по обществено здравеопазване, ул. „Марин Дринов“ № 55, Варна 9002, тел. 052 677 089, 0889588408,
e-mail: kostadinova@mu-varna.bg,

член на научно жури съгласно Заповед № 850/13.04.2020 г. на Зам.- ректора по НИД на Университета за национално и световно стопанство (УНСС).

Относно: дисертационен труд за присъждане на образователна и научна степен „Доктор“ по научна специалност „Организация и управление извън сферата на материалното производство (публична администрация)“ в УНСС.

Автор на дисертационния труд: Златина Красиминова Иванова

Тема на дисертационния труд: „Мобилност и политики за задържане на специалисти с висше образование в България“

Научен ръководител: Доц. д-р Евгения Пенкова, д.и.

1. Информация за дисертанта

Дисертант Златина Иванова се е обучавала по докторска програма към катедра „Публична администрация“ във факултет „Управление и администрация“ при УНСС – София, по научна специалност „Организация и управление извън сферата на материалното производство (публична администрация)“ Обучението е осъществено в редовна форма през периода 2017 - 2020 г. Дисертационният труд е обсъден и насочен за защита от катедра „Публична администрация“ на 30.03.2020 г.

Златина Иванова завършва висше образование с бакалавърска степен по Международни икономически отношения към УНСС в град София през 2014г. и продължава образованието си в магистърската програма по Европейски бизнес и финанси в същия университет съвместно с Nottingham Trent University, Нотингам (Обединено кралство). Завършвайки тази програма през 2016г., тя придобива магистърска степен по Европейски бизнес и финанси от двата университета – в УНСС и в Нотингам. През същата година придобива и магистърска степен по Здравен мениджмънт при Медицински университет – Варна. Това обуславя изследователския й интерес в областта на здравеопазването. През 2017 г. е зачислена като редовен докторант в УНСС към катедра „Публична администрация“.

Дисертант Иванова завършва редица курсове и специализирани обучения в престижни университети, за които е представила необходимите сертификати: Harvard University certificate "Human Health and Global Environmental Change" и Harvard University

certificate "Innovating in Health Care"; Delft University of Technology certificate "An introduction to Credit Risk Management"; Georgetown University certificate "Globalisation's Winners and Losers: Challenges for Developed and Developing Countries".

Тя има опит като експерт по международни проекти и програми в Медицински университет – Варна в рамките на проект за студентски практики и участие в мащабен проект на европейската комисия: „Планиране и прогнозиране на човешките ресурси в здравеопазването“ (The EU Joint Action on Health Workforce Planning and Forecasting) през 2013 г. В професионално отношение се реализира и на ръководна позиция като директор “Стратегическо планиране“ в специализирана медицинска лаборатория от 2016 г. Владее английски, немски и руски езици.

2. Обща характеристика на представения дисертационен труд

Представеният ми за рецензия дисертационен труд на Златина Иванова на тема: „Мобилност и политики за задържане на специалисти с висше образование в България“ отговаря по обем, структура и съдържание на изискванията за придобиване на образователна и научна степен “доктор” в Правилника за условията и реда за придобиване на научни степени и заемане на академични длъжности в Университет за национално и световно стопанство. Той е в обем от 295 страници, от които 220 страници основен текст. Състои се от въведение, изложение в три глави, заключение, списък на използваната литература, 11 приложения, 39 таблици и 60 фигури. Използваната литература съдържа общо 161 заглавия на български, английски и немски език, които отговарят на тематичното поле и които докторант Иванова е използвала и цитирала добросъвестно. Основната част от литературата са издания от последните 5-10 г., което подsigурява актуалността на научните мнения, цитирани в дисертацията.

Темата на разработката е дисертабилна и нейната актуалност се основава на все по-нарастващата роля на политиките за човешките ресурси за цялостното социално-икономическо развитие на страната (с фокус върху здравната система) в общия контекст на:

- по-ефективно управление на ограничените ресурси в здравеопазването и квалификацията на медицинските и здравни специалисти;
- непрекъснато нарастващите разходи, свързани с демографските промени и на увеличаващите се социални и здравни потребности на хората;
- трансграничното движение на медицински специалисти и капитали в рамките на Европейския съюз и извън него;
- публичния интерес към здравеопазването и медицинските специалисти (включително и мобилността им) от всички заинтересовани страни – политиците, гражданите, мениджърите, бизнесът и медиите.

В тази връзка необходимостта от предефиниране и преосмисляне на ролята на държавата в създаването и провеждането на политики за управление на миграционните процеси е от ключово значение за ефективен и устойчив икономически растеж и развитие.

В глобална среда мобилността и миграцията генерират ползи, но и предизвикателства. Това се отнася и до изпращащите (sending countries), и до приемащите страни (receiving countries). В дисертацията на Златина Иванова това разбиране е защитено убедително с много аргументи, факти, примери и добри практики от България, Европа и света. Представени са убедителни доказателства за това, че мобилността и миграцията са проблем с нарастващо значение за България, свързани са с глобалния характер на процесите, че имат подчертана секторна структура и професионална специфика, и че спешно са необходими целенасочени политики за управление на човешкия капитал и задържането му в България. Акцентът е поставен върху здравната система, тъй като при нея процесите на мобилност и миграция са най-значими, мащабни и устойчиви във времето и се характеризират с най-голям конфликтен потенциал. Достигнати са нива на развитие, където мобилността и миграцията на здравни специалисти водят до мащабни дисбаланси и затрудняват системата да изпълнява възложените ѝ обществени функции.

2.1. План на изследването (цели, задачи, очаквани резултати, методи)

Целите, задачите и методологията на изследването са изложени ясно и последователно. Основната цел е на основата на фокусирано изследване на миграцията на медицинските специалисти в България да се очертаят параметри на политики за тяхното задържане като част от доброто управление на медицинската миграция и мобилност за постигане на устойчив управленски баланс на основата на публичния интерес.

Във **въведението** на дисертацията са представени актуалността и важността на избраната тема, като личи професионалната ангажираност и опита на докторант Иванова.

Методологията на проучването е представена подробно и коректно и отговаря на изискванията за изследователски дисертационен труд.

Тезата е по-разгърнато отражение на целта на дисертацията и е подкрепена от пет съпътстващи хипотези, които са добре формулирани и защитени.

Научният **проблем** е добре поставен, общите ограничения на изследването са ясно формулирани и коректни, конкретните решения за „задържане на специалисти“ в специфичната сфера на здравеопазването дават възможност за приложение в общи политики.

Смятам, че научният план на дисертант Иванова е съвестно изпълнен.

3. Оценка на получените научни и научно-приложни резултати

Дисертацията е оформена в 3 глави. Структурата следва схемата: поставяне на проблема и анализ международно установени практики – оценка на проблема в национален разрез (осигуреността) – моделиране на политика за задържане на специалисти с висше образование. В първа глава се изясняват основни параметри на мобилността и миграцията, систематизират се последиците от тях и следва очертаване на политиките, моделите за управление на мобилността на медицинските

професионалисти в сравнителен международен план. Направен е обобщаващ литературен обзор и въведение за следващите части. Определен е обхватът на анализиранията явления и е предложен мащабен преглед на утвърдени подходи и модели за управление на процесите. Анализът на данните е показателен за предимствата и рисковете пред страните-донори (изпращащи страни – *sending countries*) и приемащите страни – *receiving countries*. Оценявам високо изследователската смелост на дисертант Иванова да направи опит да систематизира общата рамка на политиките за мобилност на човешките ресурси на Световната здравна организация и на Европейската комисия и да стигне до предложение за възможни решения. На тази основа тя извежда тезата, че една политика на управление на мобилността трябва да съчетава и балансира две страни – възможностите за мобилност и необходимостта от задържане.

Дисертантката идентифицира и потвърждава емпирично важни и определящи миграцията на медицинските специалисти връзки спрямо равнището на публично финансиране и равнището на заплащане. На тази основа тя извежда работещи политики за управление на мобилността в някои избрани страни като показва добро владение на терминологията и собствено професионално мнение при обобщенията.

Във **втора глава** акцентът е поставен върху анализ на мобилността на здравните професионалисти в България и на политиките на задържане на специалисти в сектора. Авторката включва в анализа си мащабни обществени и институционални промени като здравната реформа и приемането на България в ЕС и прави анализ на важен ресурсен индикатор – *осигуреност* с медицински специалисти и я сравнява със средните стойности в страните от ЕС. Това дава възможност да се изведат тенденциите и основни структурни дефицити на осигуреността - например по вид специалисти. Нещо повече – това позволява да се коментира факторната обусловеност на показателя – спрямо брой завършващи, небалансирана възрастова структура, условия на реализация и заплащане. В процеса на анализа се защитава и авторското мнение, че ефективността на управление на човешките ресурси и политиките на задържане на специалисти в страната зависят от добре функционираща институционална система на споделени отговорности от всички заинтересованите страни (*stakeholders*). Това е много важен и мога да кажа иновативен за българската практика момент, тъй като анализиранията на заинтересованите страни и равноправната комуникация с тях е приоритет в политиките на Европейската комисия.

На основата на реални данни чрез прилагане на алгоритъм на калкулиране на общите разходи е направена оценка на обществените загуби в три варианта. Разгледана е и „вътрешната“ миграция в посока на открояване на липсата на конкретни политики в тази област и териториалните дисбаланси при разпределението на средствата и медицинските специалисти. Коментиранията е Националната здравна карта, която позволява да се оценят общо и по региони степента на осигуряване през призмата на обществените потребности, но в нея прогнозирането и планирането на човешките ресурси е пренебрегнато на този етап.

В **трета глава** се представят резултатите от авторското изследване на докторант Иванова в три целеви групи: 1) студенти от медицински университет, 2) работещи медицински специализанти и специалисти до 45 г., и 3) заинтересованите страни относно политиките за мобилност.

Интересни са сходствата в трайната нагласа за миграция, основани на желанието за по-добри условия за работа и заплащане; допълнителни фактори са владенето на чужд език, семейна среда, предпочитана специалност; сходни предпочитания по страни със силно изразен миграционен поток. Като алтернатива на миграцията се очертава „компромисния“ модел на „почасово наемане в чужбина“. Дълбочинните интервюта извеждат и други фактори, свързани с миграцията – условия за кариерно развитие, промени в обществените нагласи към труда на медицинските специалисти, по-добри общи условия на живот. Прави много добро впечатление изследователската етичност и прецизност в използване на избраните методи.

В авторското проучване на Златина Иванова се откриват ценни приноси моменти при изследване на мненията и нагласите на различните групи респонденти и се достига до ясни доказателства, че интегрирането на добрите практики за управление на мобилността в здравната политика на страната е процес, който трябва да включва стимули в четири направления: финансови, социални придобивки, условия на труд, кариерно и професионално развитие. Националната политика за управление на мобилността трябва да се основава на прогнозиране и планиране на потребностите от човешки ресурси, чийто израз е осигуреността на системата като цяло и по региони за преодоляване на неравенствата по този показател. В разработения авторски алгоритъм, докторант Иванова включва стъпките, в които държавата в сътрудничество с университетите, лечебните заведения, съсловните организации и други заинтересовани страни (като местните власти) може да разработват и прилагат тези стимули на национално, регионално, общинско и организационно ниво.

4. Оценка на научните и научно-приложни приноси

Разработеният труд съдържа теоретични обобщения, анализ на резултатите от авторското проучване, изводи и препоръки на национално и регионално ниво. Подчертана е ролята на политиките за задържане на медицинските специалисти.

Те съответстват на съвременната проблематика и имат методологичен и практико-приложен принос, както следва:

1) разработена е методика и алгоритъм за оценка на обществените разходи и ползи свързани с миграцията на медицински специалисти (налице са основания за валидност на методиката и в други области);

2) потвърдени са емпирично зависимости за определящи миграцията на медицинските специалисти фактори - равнището на публично финансиране, равнището на заплащане;

- 3) разработена е рамка на политиките за задържане на медицински специалисти в България;
- 4) очертани са параметри характеризиращи нагласите на целеви групи актьори на политиката за управление на мобилността;
- 5) направена е оценка на миграционния потенциал;
- 6) изведени са мотивационни фактори за мобилност на медицинските специалисти;
- 7) систематизирани са добри практики за задържане на медицински специалисти.

5. Оценка на публикациите по дисертацията

Във връзка с темата на дисертацията Златина Иванова има шест пълноправни публикации, включително една в реферираното научно списание с импакт фактор „Journal of IMAV“ и три в рецензираното българско научно списание „Здравна икономика и мениджмънт“. В една от публикациите е съавтор с научния си ръководител, а останалите пет са самостоятелни разработки. Всички публикации свидетелстват за трайния ѝ интерес към проблематиката и отразяват основните въпроси и резултати от нейните научни търсения.

Участието на дисертантката в български и международни научни форуми показва, че основните идеи от дисертационния труд са известни и обсъждани в публичното пространство и научните среди.

6. Оценка на автореферата

Авторефератът отразява вярно структурата и съдържанието на дисертационния труд и акцентира върху най-важните моменти и изводи от изследването.

Авторефератът е с общ обем 47 страници, включва обща характеристика, структура, съдържание, заключение и справка за приносите на дисертационния труд. Той съдържа всички необходими елементи и отговаря на нормативните изисквания. Не се открояват несъответствия и отклонения от съдържанието на темата на дисертацията.

7. Критични бележки, препоръки и въпроси

Нямам критични бележки по дисертацията. Препоръчвам на Златина Иванова да обогати проучването си с допълнителна част за ролята на дигитализацията в развитието на нови компетенции на здравните професионалисти и да публикува резултатите от тази разработка в монография на два езика – български и английски. Тези резултати ще бъдат полезни и за всички заинтересовани страни в България – Министерството на здравеопазването, Националната здравно-осигурителна каса, съсловните организации (Български лекарски съюз, Българската асоциация на професионалистите по здравни грижи, Българския зъболекарски съюз, Българския фармацевтичен съюз), мениджърските екипи в лечебните заведения, медицинските специалисти, политиците, академичната общност, гражданските сдружения, медиите и обществото.

8. Заключение

Налице е систематично изследване на актуален и важен проблем - създаването и провеждането на политики за управление на миграционните процеси (с фокус в сферата на здравеопазването) като ключов елемент за постигане на ефективен и устойчив икономически растеж и развитие.

Дисертационното изследване предлага поглед върху съвременни модели на приложение в областта на здравеопазването, очертава необходимостта от въвеждането на решения за България и представя насоки и модел за прилагане в практиката - в конкретния случай за управление на мобилността и политики за задържане на медицинските специалисти в България. Изследването е фокусирано по темата и е логически издържано. Дисертантката показва необходимите познания, последователно търсене и извличане на практически решения, базирани на емпиричен анализ. Установяват се достатъчно приноси моменти и оригинални идеи на автора.

Налице са възможности за развитие и продължаване на изследването, както в теоретичен така и практически план, което е индикатор за устойчивостта на резултатите и мултиплициране в други области.

Дисертационният труд отговаря на всички изисквания на Закона за развитие на академичния състав в Република България (ЗРАСРБ), Правилника за прилагане на ЗРАСРБ и Правилника на УНСС. Във връзка с това давам своята положителна оценка и убедено препоръчвам на членовете на уважаемото Научно жури да присъдят **образователанта и научна степен “Доктор“ на Златина Красиминова Иванова** в научната специалност „Организация и управление извън сферата на материалното производство (Публична администрация).

Дата: 05.05.2020г.

Изготвил рецензията:

/Проф. Годорка Костадинова, д.и./